Błędne koło metakultury: wyzwania w badaniu kultury żywej

AUTOR

Fundacja Dobre Państwo

STRESZCZENIE / ABSTRACT

Tekst podejmuje problematykę metodologiczną i epistemologiczną współczesnych nauk społecznych w obliczu dynamicznych procesów kulturowych. Autor definiuje zjawisko „błędnego koła metakultury”, w którym brak adekwatnych narzędzi badawczych i pojęć uniemożliwia uchwycenie zjawisk emergentnych. Artykuł krytykuje fetyszyzację danych ilościowych w statystyce publicznej oraz wskazuje na potrzebę wdrożenia nowych modeli teoretycznych, takich jak autopoiesis czy ontologia informacji. Praca rzuca światło na to, jak anachroniczne podejście do przemysłów kreatywnych i infrakultury hamuje zrozumienie żywej tkanki społecznej. To istotny głos w dyskusji nad reformą metodologii badań nad kulturą i komunikacją w dobie infosfery.

This text addresses the methodological and epistemological issues of contemporary social sciences in the face of dynamic cultural processes. The author defines the phenomenon of the "vicious circle of metaculture," in which the lack of adequate research tools and concepts prevents the capture of emergent phenomena. The article criticizes the fetishization of quantitative data in public statistics and points to the need to implement new theoretical models, such as autopoiesis and information ontology. The work sheds light on how anachronistic approaches to creative industries and infraculture hinder understanding of the living fabric of society. This is an important contribution to the discussion on reforming the methodology of cultural and communication research in the age of the infosphere.

Badanie dynamicznych procesów społecznych stawia przed naukami społecznymi wyzwania o charakterze zarówno epistemologicznym, jak i metodologicznym. Trudności te nie są przypadkowe, lecz układają się w spójny, samonapędzający się system, który można określić mianem błędnego koła. Brak adekwatnych danych i pojęć rodzi niedostatki metodologii; te z kolei hamują rozwój teorii, a ograniczona recepcja nowych modeli teoretycznych upośledza

zdolność do dostrzegania zjawisk emergentnych. W rezultacie badacz, próbując uchwycić „żywą kulturę” – czyli dynamiczny, wciąż tworzący się obszar praktyk społecznych – znajduje się w sytuacji podwójnego uwięzienia. Z jednej strony brakuje mu narzędzi analitycznych, z drugiej zaś jest zmuszony operować w ramach zastanych, nierzadko anachronicznych kategorii, które deformują sam przedmiot badań. Na pierwszy plan wysuwa się problem braku adekwatnych danych i pojęć. W statystyce publicznej, reprezentowanej w Polsce głównie przez Główny Urząd Statystyczny, kultura jawi się w formie skrajnie uproszczonej, zredukowanej do liczby instytucji, wielkości ich budżetów czy frekwencji. Z perspektywy badacza procesów kultury żywej, czyli sfery praktyk twórczych, które nie zdążyły jeszcze okrzepnąć w instytucjonalnych ramach, takie dane są jak skamielina – wskazują na stan utrwalony, a nie na proces stawania się. Brakuje kategorii zdolnych opisać te formy aktywności, które dopiero się rodzą i z natury wymykają się urzędowym rejestrom. Doskonałym przykładem...

SŁOWA KLUCZOWE

błędne koło metakultury | kultura żywa | fetyszyzacja danych | przemysły kreatywne | teoria strukturacji | autopoiesis | emergencja | ontologia informacji | infosfera | transdukcja | infrakultura | praktyki codzienne | paradoks nowoczesności | statystyka publiczna | systemy autopojetyczne

Błędne koło metakultury: paraliż nauk społecznych

ej luki są przemysły kreatywne: ich rosnące znaczenie nie znajduje odzwierciedlenia ani w statystykach kultury, ani w zestawieniach gospodarczych. Ujawnia się tu paradoks nowoczesności: najżywsze sfery społecznej kreatywności pozostają statystycznie niewidoczne.

Sytuację pogarsza globalna tendencja do „fetyszyzacji danych”, czyli przekonania, że każde zjawisko można sprowadzić do numerycznej reprezentacji. Wpisuje się to w logikę społeczeństwa informacyjnego, które zdaje się wyznawać zasadę, że „to, co nie jest policzalne, nie istnieje”. Jak zauważył Zygmunt Bauman, „miarą sukcesu stała się ilość, a nie jakość, a liczby zdają się przemawiać głośniej niż jakiekolwiek argumenty”. W badaniach nad kulturą żywą ta pułapka jest wyjątkowo groźna. Pomiary, które miały być jedynie narzędziem wspierającym ocenę, stają się celem samym w sobie, prowadząc do pokusy ekonomizacji, czyli wartościowania działań kulturalnych wyłącznie przez pryzmat efektywności i wymiernych korzyści.

Drugą fundamentalną przeszkodą jest brak ugruntowanej metodologii badania „żywej kultury". Klasyczne narzędzia, oparte na statystycznych fotografiach, zakładają względną stabilność struktur społecznych. Jednak badacz stający w obliczu procesów, które nie tyle wpisują się w istniejące ramy, co je redefiniują, napotyka na ich fundamentalne ograniczenie. Rodzi to potrzebę wyjścia poza konwencjonalny aparat badawczy i otwarcia się na metody jakościowe, zdolne uchwycić proces strukturacji, czyli powstawania nowych form społecznych. To właśnie na tym gruncie wybuchają ostre spory interpretacyjne: czy nowe praktyki kulturowe, jak choćby ruchy miejskie, należy traktować jako efemeryczne przejawy istniejącej struktury, czy może jako zwiastuny głębszej transformacji.

W tle tych sporów majaczy problem refleksyjności aktorów społecznych. Pierre Bourdieu zwracał uwagę, że praktyki nie są jedynie przedmiotem obserwacji, lecz same wytwarzają kategorie, w których są następnie interpretowane. W kulturze żywej ten mechanizm autorefleksyjności jest szczególnie widoczny: uczestnicy nie tylko dział

Statystyka publiczna: martwy obraz kultury żywej

Na pierwszy plan wysuwa się fundamentalny problem braku adekwatnych pojęć i danych. W optyce statystyki publicznej, reprezentowanej w Polsce przede wszystkim przez Główny Urząd Statystyczny, kultura jawi się w postaci skrajnie uproszczonej, zredukowanej do takich zmiennych, jak liczba instytucji, wysokość ich budżetów czy frekwencja. Z perspektywy badacza zainteresowanego procesami kultury żywej, czyli tej sfery praktyk twórczych, która nie poddała się jeszcze instytucjonalizacji, dane te mają charakter głęboko redukcyjny. Wskazują bowiem na stan utrwalony, a nie na proces stawania się, zamykając nas w ramach zastanych, nierzadko anachronicznych kategorii. Brakuje narzędzi zdolnych do opisania tych form aktywności, które dopiero się rodzą i które z samej swej natury nie mieszczą się w urzędowych rejestrach.

Doskonałym przykładem tej poznawczej luki są przemysły kreatywne, powstające na styku kultury i gospodarki. Ich dynamiczna obecność i rosnące znaczenie nie znajdują prostego odzwierciedlenia ani w statystykach kultury, ani w zestawieniach gospodarczych, wymykając się siatce pojęciowej obu tych dziedzin. To właśnie w tym obszarze z całą mocą ujawnia się paradoks nowoczesności: najżywsze, najbardziej dynamiczne sfery społecznej kreatywności pozostają dla aparatu państwa statystycznie niewidoczne.

Fetyszyzacja danych: liczby zamiast doświadczenia

Pojawia się tu jednak problem głębszy: „fetyszyzacja danych", czyli dogmatyczne przekonanie, że każde zjawisko społeczne da się wtłoczyć w ramy numerycznej reprezentacji. Zjawisko to, o globalnym zasięgu,

wpisuje się w logikę społeczeństwa informacyjnego, które zdaje się wyznawać zasadę, że „to, co niepoliczalne, po prostu nie istnieje”. Trafnie ujął to Zygmunt Bauman, wskazując, że miarą sukcesu stała się ilość, a nie jakość, zaś liczby zdają się przemawiać głośniej niż jakikolwiek argument. I właśnie w badaniach nad kulturą żywą ta redukcjonistyczna pułapka ujawnia się z całą ostrością. Oto pomiary, które miały być jedynie narzędziem wspierającym ocenę, stają się celem samym w sobie, prowadząc wprost do pokusy ekonomizacji, czyli oceny działań kulturalnych wyłącznie przez pryzmat ich efektywności i wymierności.

Teoria strukturacji Giddensa: dynamika praktyk

Teoria strukturacji Anthony’ego Giddensa uczy, że społeczeństwo należy postrzegać nie jako byt, lecz jako nieustanny proces, w którym struktura i działanie pozostają w nierozerwalnym splocie wzajemnego warunkowania. Nie można zatem myśleć o strukturze jako o zewnętrznym szkielecie, niezależnym od aktorów społecznych, ani o samych aktorach jako o jednostkach dryfujących w próżni, wolnych od reguł i zasobów. W badaniu kultury żywej perspektywa ta odsłania fundamentalną prawdę: to, co dziś jawi się jako ulotna, efemeryczna praktyka, jutro może skrystalizować się w zalążek nowej instytucji. Przyjęcie takiego punktu widzenia wymaga jednak teoretycznej i metodologicznej odwagi, a ta często napotyka opór środowisk akademickich, dla których bezpieczniejszym schronieniem pozostaje uwięzienie w ramach zastanych, policzalnych kategorii.

Autopoiesis Luhmanna: izolacja systemów wiedzy

W tym kontekście niezwykle pomocne okazuje się pojęcie autopoiesis, wprowadzone przez Humberto Maturanę i Francisco Varelę w teorii systemów biologicznych. Oznacza ono zdolność systemu do samoodtwarzania, do nieustannego wytwarzania własnych składników z własnych składników. Niklas Luhmann z powodzeniem przeniósł tę koncepcję na grunt nauk społecznych, argumentując, że społeczeństwo to właśnie taki system autopojetyczny, którego podstawowym elementem jest komunikacja. Kultura żywa, postrzegana w tym świetle, nie jest zatem statycznym „zbiorem działań” czy „przestrzenią instytucji”, lecz nieustanną autopojezą komunikacyjną – samonapędzającym się procesem generowania i reprodukowania sensów. Domniemany brak danych nie jest w tej perspektywie niedopatrzeniem, lecz konsekwencją faktu, że system wiedzy – np. statystyka publiczna – sam działa jako autopojetyczny, a więc zamknięty w swoich kodach. Dane liczbowe są produktem kodu ilościowego, który nie jest zdolny uchwycić emergencji jakościowej, pozostając uwięzionym w ramach zastanych kategorii.

Splot wiedzy i władzy krępuje wyobraźnię badacza

Można tu dostrzec pewien fundamentalny paradoks. Współczesne nauki społeczne od dawna dysponują przecież wyrafinowanymi narzędziami teoretycznymi, zdolnymi uchwycić dynamikę, emergencję i refleksyjność – od teorii strukturacji, przez teorię systemów złożonych, po myśl krytyczną. Mimo to ich realna recepcja bywa zaskakująco ograniczona, a w praktyce badawczej nadal dominują znacznie prostsze schematy ilościowe i instytucjonalne. To uwięzienie w ramach zastanych, nierzadko anachronicznych kategorii nie wynika jednak wyłącznie z akademickiej inercji.

Kryje się za nim szerszy mechanizm, który Michel Foucault przenikliwie określił jako nierozerwalne powiązanie wiedzy i władzy. To, co w danym porządku zostaje uznane za „prawdziwą wiedzę", służy nie tylko opisowi rzeczywistości, ale także jej dyscyplinowaniu i kontrolowaniu. Dlatego też brak akceptacji dla nowych modeli teoretycznych nie jest neutralnym faktem intelektualnym, lecz staje się efektem cichej walki o władzę dyskursywną. Foucault pisał wszak: „Wiedza nie jest tylko narzędziem opisu świata, lecz zarazem instrumentem jego władczego porządkowania". W tym sensie metakultura, czyli sposób, w jaki kultura przedstawia samą siebie, okazuje się nie tyle zbiorem poznawczych ograniczeń, ile potężnym mechanizmem politycznym.

Emergencja: klucz do nowych zjawisk społecznych

W tym miejscu kluczowe staje się pojęcie emergencji, fundamentalne dla teorii systemów złożonych. Zjawisko emergentne to bowiem taka całość, której właściwości nie dają się zredukować do prostej sumy jej składników ani wydedukować z wcześniejszych stanów systemu. Choć w naukach przyrodniczych termin ten ma długą historię, jego analityczny potencjał dla nauk społecznych zaczęto w pełni doceniać dopiero w ostatnich dekadach. Uznanie, że kultura żywa ma właśnie taki charakter, oznacza zgodę na to, że rodzi się w niej coś jakościowo nowego, co z definicji wymyka się istniejącym klasyfikacjom. Ignorowanie teorii emergencji w refleksji nad kulturą skazuje nas zatem na badawcze uwięzienie w ramach zastanych kategorii – na śledzenie tego, co już okrzepło, zamiast tego, co dopiero się wyłania. Trafnie ujął to Manuel Castells, pisząc, że „społeczeństwo sieci nie może być rozumiane za pomocą pojęć stworzonych dla społeczeństwa industrialnego". Podobnie kultura żywa nie podda się analizie prowadzonej językiem stworzonym do opisu kultury instytucjonalnej.

Ontologia Floridiego: dane jako byt informacyjny

Jeśli dotąd rozważaliśmy problem danych i metodologii w kategoriach epistemologicznych, czyli pytań o granice poznania, to nieuchronnie dochodzimy do progu pytania ontologicznego: czym właściwie **jest** informacja, skoro jej brak lub fetyszyzacja tak radykalnie kształtuje nasze rozumienie kultury żywej? Współczesna filozofia, zwłaszcza w nurcie filozofii informacji, podchodzi do tego zagadnienia wprost, odsłaniając prawdę, że informacja nie jest neutralnym narzędziem, lecz jednym z fundamentalnych wymiarów samego bytu.

Luciano Floridi, twórca ontologii informacji, rysuje wizję świata jako „infosfery" – wszechogarniającej przestrzeni, w której wszystko, co istnieje, ma postać struktur informacyjnych. W tym ujęciu informacja przestaje być jedynie zapisem, daną czy komunikatem; staje się podstawowym budulcem rzeczywistości. Floridi ujmuje to w lapidarnej formule: „Być to być informacyjnie ustrukturyzowanym". Jeśli przyjmiemy tę śmiałą perspektywę, badanie kultury żywej przeobraża się w próbę uchwycenia nie tylko obserwowalnych praktyk, ale ich głębokiego, informacyjnego wymiaru – tego, jak struktury znaczeń są wytwarzane, jak krążą i jak się utrwalają.

Jeszcze przed Floridim Gilbert Simondon w swoich refleksjach nad techniką wskazywał, że informacja nie jest substancją, lecz procesem różnicowania. Pojawia się ona tam, gdzie istnieje napięcie, potencjał do transformacji – nie jako „coś", co można zważyć i zmierzyć, ale jako „relacja", która jest iskrą zapalną procesu stawania się. Kultura żywa, widziana przez pryzmat myśli Simondona, jawi się jako pole nieustannej informacyjnej transdukcji, czyli procesu, w którym z różnic między ludźmi i ich działaniami rodzą się zupełnie nowe formy organizacji społecznej. Zrozumieć informację w tym duchu to przyznać, że jej natura jest dynamiczna i relacyjna, a przez to z definicji wymyka się siatce statystycznych ujęć.

W podobnym kierunku podążał Alfred North Whitehead, który w swojej metafizyce procesualnej proponował, by za podstawową kategorię bytu uznać nie stabilną substancję, lecz „zdarzenie". Rzeczywistość w jego ujęciu jest siecią powiązanych ze sobą procesów, a każde zdarzenie to moment urzeczywistnienia się potencjalności. Informacja jawi się tu jako spoiwo, które łączy pojedyncze zdarzenia w koherentne ciągi. Przenosząc tę myśl na grunt kultury, możemy powiedzieć, że nie jest ona zbiorem instytucji, lecz splotem zdarzeń informacyjnych, które na chwilę wytwarzają spójność i sens.

Również Gregory Bateson, którego prace stanowiły pomost między cybernetyką a filozofią, definiował informację jako „różnicę, która czyni różnicę". Ontologia Batesona zakłada, że świat nie składa się z odizolowanych obiektów, lecz z sieci relacji i różnic, które organizują wszelkie systemy, od ekologicznych po społeczne. W tym świetle kultura żywa nie jest kolekcją artefaktów, lecz dynamicznym układem różnic, które wzajemnie na siebie oddziałują, nieustannie otwierając nowe możliwości działania i nadawania światu znaczeń.

Takie metafizyczne podejście do informacji prowadzi nas do pytania o granice samej reprezentacji. Skoro byt jest informacyjnie ustrukturyzowany, to każda próba opisu kultury staje się nie tylko jej odzwierciedleniem, ale kolejnym aktem informacyjnej organizacji. Ontologia informacji odsłania zatem nierozerwalny splot epistemologii i ontologii: nasze kategorie poznawcze nie tylko opisują świat, ale aktywnie go współtworzą, nakładając nań kolejne warstwy informacyjne.

Warto tu przywołać myśl Bernarda Stieglera, który analizował kulturę przez pryzmat technologii pamię

Francja, UK i USA: trzy modele badań kultury

Francuska tradycja badań kulturowych, której korzenie sięgają myśli Marcela Maussa, Pierre'a Bourdieu i Michela de Certeau, z niezwykłą precyzją skupia się na praktykach codziennych, a więc na tym, co umyka siatce pojęciowej dominacji symbolicznej. Bourdieu w swoich fundamentalnych pracach demaskuje pozorną niewinność kultury wysokiej, dowodząc, że gust nie jest kwestią estetyki, lecz zakodowanym kapitałem społecznym. De Certeau idzie o krok dalej, proponując widzieć w codziennych czynnościach, takich jak choćby czytanie, akty taktycznego oporu i cichego zawłaszczania przestrzeni narzuconej przez hegemonię. Współczesne badania, prowadzone przez Pascala Nicolasa-Le Strata czy Emmanuela Pedlera, eksplorują z kolei pojęcie infrakultury, czyli form aktywności niemedialnych, efemerycznych, o niskim napięciu symbolicznym. Jednak nawet w tym paradygmacie widać, jak presja centrów pomiaru zmusza praktyków do retorycznej gimnastyki, by przetłumaczyć żywe działanie na martwy język instytucjonalnych raportów.

Zgoła inaczej problematykę tę ujęła brytyjska szkoła cultural studies, wywodząca się z Birmingham. Myśliciele tacy jak Stuart Hall czy Raymond Williams dokonali rewolucji w postrzeganiu kultury, definiując ją nie jako zbiór szlachetnych dzieł, lecz jako nieustanną arenę walki o znaczenie. To tutaj negocjowane są tożsamości, relacje władzy i siła symboli. Kanoniczne dziś badania nad subkulturami, praktykami miejskimi czy klasowym wymiarem gustu stworzyły aparat analityczny dla zjawisk kultury żywej. Niestety, wraz z instytucjonalizacją nurtu w latach 90., wahadło wychyliło się w stronę analizy dyskursywnej, nierzadko całkowicie oderwanej od samego wydarzenia. Dopiero współczesne podejścia, jak te proponowane przez Sarę Ahmed, przywracają ciału, emocjom i afektom ich właściwą rolę pierwotnych nośników kultury, postulując metodę, która jest nie tyle techniką, co etyką obecności.

W Stanach Zjednoczonych badania nad kulturą przybrały jeszcze inną formę, rozpiętą między klasyczną antropologią Boasa i Geertza a radykalnym zwrotem performatywnym Richarda Schechnera. Ten ostatni traktuje działania kulturowe nie jako statyczne przedmioty analizy, lecz jako dynamiczne wydarzenia w czasie, gdzie performans staje się jednocześnie metodą i celem poznania. Równolegle rozwija się nurt community-based participatory research, w którym badacz porzuca pozycję zewnętrznego eksperta i staje się współtwórcą wiedzy. Przełamuje to jałową dychotomię badacz–badany na rzecz wspólnotowego modelu

odpowiedzialności. W tym ujęciu kultura nie jest czymś, co się posiada, ale tym, co wydarza się pomiędzy ludźmi – w akcie troski, w relacji i we współdzieleniu ryzyka poznawczego.

Konfrontacja tych trzech paradygmatów odsłania fundamentalną prawdę: najbliżej istoty kultury żywej znajdują się te podejścia, które mają charakter partycypacyjny, etnograficzny i performatywny. Są one konieczne wszędzie tam, gdzie badacz nie rości sobie pretensji do poznawczej przewagi, lecz świadomie przyjmuje pozycję uczestnika. Tymczasem polska praktyka wciąż grzęźnie w głębokim dysonansie między instytucjonalnym zapotrzebowaniem na twarde wskaźniki a rzeczywistym, efemerycznym i nieuchwytnym charakterem działań oddolnych. To ontologiczny dramat, w którym stawką jest to, co w ogóle uznamy za istniejące.

Zwrot kreacyjny: nowa metodologia badań kultury

Fundacja Dobre Państwo postuluje zatem zwrot ku epistemologii kreacyjnej, czyli metodzie, w której badacz nie tyle opisuje rzeczywistość, ile w niej współuczestniczy. Zamiast zadawać klasyczne pytanie „Co to znaczy?" naukowiec pyta: „Co możemy razem stworzyć, by nadać temu sens?" Zamiast ewaluować zjawiska według cudzych, zewnętrznych miar, buduje własne narzędzia w ścisłej współpracy z aktorami danego środowiska. W takim ujęciu nauka o kulturze przestaje być narzędziem opisu świata, a staje się aktem jego twórczego współkonstruowania.

Dziedzictwo Kolberga, choć przyniosło wspaniałą tradycję i zasługuje na chwałę, jest już jednak rozdziałem zamkniętym. Podobnie bogactwo polskiej antropologii kulturowej, z jej prześwietnymi źródłami, wciąż czeka na ponowne odkrycie w bibliotekach. Kultura żywa nie potrzebuje bowiem kolejnych fotografii z przeszłości; domaga się uważnej obecności. A metodologia, zamiast być jedynie precyzyjnym systemem pomiarowym, potrzebuje odwagi, by nie wiedzieć, zanim coś się wydarzy.

Kolonizacja świata życia: zanik praktyk oddolnych

Głębsze światło na tę kwestię rzuca teoria krytyczna Jürgena Habermasa, który wprowadził fundamentalne rozróżnienie między systemem a światem życia, czyli Lebenswelt. System to domena instytucji działających wedle logiki instrumentalnej i strategicznej, podczas gdy świat życia jest przestrzenią autentycznej komunikacji, w której odtwarzane są kultura i tożsamość. Centralnym dramatem nowoczesności staje się proces, który Habermas nazwał kolonizacją świata życia przez system – sytuacja, w której bezosobowa logika biurokracji i rynku zaczyna wypierać spontaniczne praktyki społeczne i dominować nad nimi. Z tej perspektywy niedostrzegalność kultury żywej w oficjalnych badaniach przestaje być przypadkiem, a jawi się jako nieuchronny skutek tejże kolonizacji. System, domagając się mierzalnych wskaźników, nieuchronnie

bowiem spłaszcza złożoność praktyk świata życia. Jak ujął to sam myśliciel: „Komunikacyjne tworzenie sensu zostaje podporządkowane racjonalności instrumentalnej”, a to, co wymyka się kwantyfikacji, bywa traktowane jako nieistotne.

Pluralizm metodologiczny: klucz do złożoności

Jeszcze dalej w tej krytyce posunął się Paul Feyerabend, który w swoim słynnym manifeście „anything goes” zakwestionował samą możliwość istnienia uniwersalnej metody naukowej. W jego ujęciu rozwój poznania dokonuje się w sposób chaotyczny i pluralistyczny, a każda próba narzucenia jednego rygoru badawczego jedynie dławi innowacyjność. Badania kultury żywej, jeśli mają uchwycić jej emergentny i złożony charakter, muszą zaakceptować właśnie taki anarchizm metodologiczny. Redukowanie dynamicznych zjawisk do danych ilościowych nie jest bowiem technicznym niedopatrzeniem, lecz fundamentalną iluzją epistemologiczną – złudzeniem, że istnieje jeden, obiektywny punkt widzenia na rzeczywistość społeczną. Lekcja Feyerabenda uczy zatem, że aby zrozumieć dynamikę świata, trzeba pozwolić teorii i metodzie ewoluować w sposób otwarty i eksperymentalny, często przekraczając sztuczne granice dyscyplin akademickich.

Racjonalność ograniczona: błędy instytucji badawczych

Tu właśnie odsłania się problem racjonalności w naukach społecznych. Herbert Simon, wprowadzając pojęcie racjonalności ograniczonej, czyli ideę, wedle której decyzje podejmowane są w warunkach niepewności i niepełnej wiedzy, dał nam klucz do zrozumienia tej sytuacji. Z tej perspektywy również instytucje badawcze działają w ramach tej samej logiki – nie dysponując pełnym instrumentarium, sięgają po narzędzia najbardziej dostępne, a zatem postrzegane jako „racjonalne” w danym kontekście. W rezultacie powstaje iluzja metodologicznej doskonałości, w której bada się to, co łatwo mierzalne, ignorując zjawiska wymagające teoretycznej inwencji. Fakt, iż GUS rejestruje budżety instytucji, a nie procesy emergentne, nie jest zatem „błędem”, lecz symptomem ograniczonej racjonalności systemu wiedzy, który po prostu dostosowuje się do własnych możliwości.

Redukcja ontologiczna: procesy jako martwe obiekty

Lekcja płynąca z ontologii i metafizyki informacji jest jednoznaczna: informacja nie stanowi jedynie dodatku do rzeczywistości, lecz jest jej konstytutywnym wymiarem. To, że kultura żywa pozostaje niewidoczna w statystykach, nie jest zatem technicznym niedopatrzeniem, lecz konsekwencją ontologicznej redukcji, która uprzywilejowuje stabilne, mierzalne obiekty kosztem procesów i relacji. W istocie jednak to właśnie te

procesy i relacje są fundamentem bytu społecznego. Dlatego teoria zdolna do opisu kultury żywej musi być nie tylko metodologią naukową, ale także metafizyką – ontologią, która uznaje informacyjny charakter rzeczywistości i potrafi w nim dostrzec źródło nowości.

Badacz kultury: uczestnik procesu autokreacji

Żywa kultura jest tym, co wydarza się, zanim zostanie nazwane. To zjawisko rozgrywające się w teraźniejszości, które jednak wymyka się klasycznym formom opisu. W przeciwieństwie do kultury zinstytucjonalizowanej, ujętej w ramy archiwów, mierników i rejestrów, kultura żywa operuje w sferze afektywnej, efemerycznej, intersubiektywnej. Badawcze wyzwanie polega więc na tym, że aby ją uchwycić, nie wystarczy być obserwatorem – trzeba stać się uczestnikiem jej nieustannej, zaangażowanej autokreacji.

> Żywa kultura jest tym, co wydarza się, zanim zostanie nazwane. To zjawisko rozgrywające się w teraźniejszości, które jednak wymyka się klasycznym formom opisu. W przeciwieństwie do kultury zinstytucjonalizowanej, ujętej w ramy archiwów, mierników i rejestrów, kultura żywa operuje w sferze afektywnej, efemerycznej, intersubiektywnej. Badawcze wyzwanie polega więc na tym, że aby ją uchwycić, nie wystarczy być obserwatorem – trzeba stać się uczestnikiem jej nieustannej, zaangażowanej autokreacji.

Inspiracje

[1] **"Kultura i rozwój. Analizy, rekomendacje, studia przypadków"** Jerzy Hausner

Jerzy Hausner jest polskim ekonomistą i politykiem, profesorem Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie. Pełnił funkcję wicepremiera oraz ministra gospodarki, pracy i polityki społecznej. Hausner interesuje się powiązaniami gospodarki i polityki i jest autorem ponad 550 publikacji.

Jerzy Hausner *is a Polish economist and politician, a professor at the University of Economics in Krakow. He served as Deputy Prime Minister and Minister of Economy, Labour and Social Policy. Hausner is interested in the interaction of economy and politics and has authored over 550 publications.*

Cracow University of Economics

Literatura uzupełniająca

Książki

Autorzy przywoływani w artykule:

[1] **"Ekonomia Wartości. Nowe trendy"**

Jerzy Hausner

2019 | Copernicus Center Press

[2] **"Central European Industry in the Information Age"**

Jerzy Hausner, Bob Jessop, Klaus Nielsen

2006 | Edward Elgar Publishing

[3] **"Dwa eseje o wiarygodności"**

Jerzy Hausner, Piotr Sztompka

2023 | Znak

Literatura pokrewna (Google Scholar):

[4] **"Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste"**

Pierre Bourdieu

1979 | Harvard University Press

[5] **"The History of Sexuality, Vol. 1: An Introduction"**

Michel Foucault

1976 | Gallimard

[6] **"The Tree of Knowledge: The Biological Roots of Human Understanding"**

Humberto Maturana, Francisco Varela

1987 | Shambhala Publications

[7] **"Social Systems"**

Niklas Luhmann

1995 | Stanford University Press

[8] **"The Rise of the Network Society"**

Manuel Castells

1996 | Blackwell

[9] **"Communication Power"**

Manuel Castells

2009 | Oxford University Press

[10] **"The Fourth Revolution: How the infosphere is reshaping human reality"**

Luciano Floridi

2014 | Oxford University Press

[11] **"Capitalism and Modern Social Theory: An Analysis of the Writings of Marx, Durkheim and Max Weber"**

Anthony Giddens

1971 | Cambridge University Press

[12] **"The Network Society: From Knowledge to Policy"**

Manuel Castells, Gustavo Cardoso

2006

[13] **"Du mode d'existence des objets techniques"**

Gilbert Simondon

1958 | Éditions Aubier-Montaigne

Artykuły naukowe

Autorzy przywoływani:

[1] **"GPT-3: Its nature, scope, limits, and consequences"**

Luciano Floridi, Matteo Chiriatti

2020 | Minds and Machines

[2] **"Soft Ethics: Its Application to the General Data Protection Regulation and Its Dual Advantage"**

Luciano Floridi

2018 | Philosophy and Technology

[3] **"Cartography of the multiple formal systems of molecular autopoiesis from the biology of cognition and enaction to anticipation and active inference"**

Carlos Gershenson, Sergio Rubin

2023 | BioSystems

[4] **"Pollution and loss of biodiversity"**

Zygmunt Bauman, Agostino Portera

2021

[5] **"Cultural Reproduction and Social Reproduction"**

Pierre Bourdieu, Jean-Claude Passeron

1973 | Knowledge, Education, and Cultural Change

[6] **"Nietzsche, Genealogy, History"**

Michel Foucault

[7] **"Functionalism: apres la lutte"**

Anthony Giddens

1976 | Social Research

[8] **"New Rules of Sociological Method: a Positive Critique of interpretative Sociologies"**

Anthony Giddens

1976

Google Scholar

[9] **"What the Frog's Eye Tells the Frog's Brain"**

J.Y. Lettvin, H.R. Maturana, W. S. McCulloch, W.H. Pitts

1959 | Proceedings of the IRE

[10] **"Communication, power and counter-power in the network society"**

Manuel Castells

2007 | International Journal of Communication

[11] **"Informationalism, Networks and the Network Society: A THEORETICAL BLUEPRINT"**

Manuel Castells

2015 | USC Annenberg

Google Scholar

[12] **"Technology and environment: Gilbert Simondon's contributions"**

Thales Novaes Andrade

2008 | Environmental Sciences

Google Scholar

[13] **"The Principle of Relativity with Applications to Physical Science"**

Alfred North Whitehead

1922

[14] **"An Enquiry Concerning the Principles of Natural Knowledge"**

Alfred North Whitehead

1919

[15] **"Form, Substance and Difference"**

Gregory Bateson

[16] **"Teleologics of the Snail: The Errant Self Wired to a WiMax Network"**

Bernard Stiegler

2009 | Theory, Culture & Society

Google Scholar

[17] **"Technoscience and Reproduction"**

Bernard Stiegler

2007 | Parallax

Google Scholar

[18] **"Essai sur la nature et la fonction du sacrifice"**

Marcel Mauss, Henri Hubert

1899 | L'Année Sociologique

[19] **"Esquisse d'une théorie générale de la magie"**

Marcel Mauss, Henri Hubert

1902 | L'Année Sociologique

[20] **"Marcel Mauss and the new anthropology"**

Valerio Valeri

1966 | HAU: Journal of Ethnographic Theory

[21] **"Autopoiesis, Observation and Informatics: Lessons from the Development of Autopoietic Systems Theory in Japan"**

Toru Nishigaki

2011 | CC: Creative Commons License

Google Scholar

[22] **"La forme spectacle"**

Jacques Cheyronnaud, Emmanuel Pedler

2018 | Enquête

Google Scholar

[23] **"Théories ordinaires"**

Jacques Cheyronnaud, Emmanuel Pedler

2013 | Enquête

Google Scholar

[24] **"A phenomenology of whiteness"**

Sara Ahmed

2007 | Feminist Theory

[25] **"Orientations: Towards a Queer Phenomenology"**

Sara Ahmed

2006 | GLQ

[26] **"Kultura jako element składowy jakości życia w mieście"**

Joanna Sanetra-Szeliga

2017 | Kultura i Rozwój

[27] **"The Limitations of the Comparative Method of Anthropology"**

Franz Boas

1896 | Science, New Series

Google Scholar

[28] **"Some Traits of Primitive Culture"**

Franz Boas

1904 | Journal of American Folklore

Google Scholar

[29] **"Ritual and Social Change: A Javanese Example"**

Clifford Geertz

1957 | American Anthropologist

[30] **"“From the Native’s Point of View”: On the Nature of Anthropological Understanding"**

Clifford Geertz

1974 | Bulletin of the American Academy of Arts and Sciences

[31] **"Performance Studies Floating Free of Theatre. Richard Schechner and the Rise of an Open Interdisciplinary Field"**

Fabrizio Deriu

2025 | Alicante Journal of English Studies

Google Scholar

[32] **"Autopoiesis in social systems. A paradigm shift in law?"**

Jürgen Habermas, Gunther Teubner

1988 | Law & Society Review

Google Scholar

[33] **"Further Reflections on the Public Sphere"**

Jürgen Habermas

1992 | Habermas and the Public Sphere

Google Scholar

[34] **"What is emergence, after all?"**

Garnier, Nicolas, Krajnik, Janez, Bohora, Sergi, Legenstein, Robert, Maass, Wolfgang

2025 | arXiv

Google Scholar

[35] **"Autopoiesis and Eigenform"**

Loewe, Benedikt

2023 | Information

Google Scholar

[36] **"De quelques formes primitives de classification: contribution a l'etude des representations collectives"**

Émile Durkheim, Marcel Mauss

1902 | L'Année Sociologique

[37] **"From autopoiesis to self-optimization: Toward an enactive model of biological regulation"**

Tom Froese, Natalya Weber, Ivan Shpurov, Takashi Ikegami

2023

Google Scholar

[38] **"Autopoiesis, Thermodynamics, and the Natural Drift of Living Beings: Another Way to the New Evolutionary Synthesis"**

Álvaro Moreno, Matteo Mossio

2022 | PubMed Central

Google Scholar

[39] **"Foreword to Recording of Chapter 2 of Thinking Sociologically"**

Zygmunt Bauman, Tim May

2020

Google Scholar

[40] **"Religious pluralism"**

Zygmunt Bauman, Agostino Portera

2021

Google Scholar

[41] **"The Forms of Capital"**

Pierre Bourdieu

1986 | Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education

[42] **"Field, Capital, and Habitus"**

Pierre Bourdieu, Loïc J.D. Wacquant

1992 | An Invitation to Reflexive Sociology

[43] **"From Academia to Algorithms: Digital Cultural Capital of Public Intellectuals in the Age of Platformization"**

Bar-El, R.

2023 | Social Sciences

Google Scholar

[44] **"The Subject and Power"**

Michel Foucault

[45] **"An Investigation into the Origin of Autopoiesis"**

Randall D. Beer

2020 | Artificial Life

Google Scholar

[46] **"The Consequences of Modernity"**

Anthony Giddens

1990

Google Scholar

[47] **"New Rules of Sociological Method: A Positive Critique of interpretative Sociologies"**

Anthony Giddens

1976

[48] **"Autopoiesis: The organization of living systems, its characterization and a model"**

Francisco G. Varela, Humberto R. Maturana, R. Uribe

1974 | Biosystems

[49] **"Cultural-Biology: Systemic Consequences of Our Evolutionary Natural Drift as Molecular Autopoietic Systems"**

Humberto Maturana R.

2025

Google Scholar

[50] **"The Evolution of Intelligence from Active Matter to Complex Intelligent Systems via Agent-Based Autopoiesis"**

Giuliana Dodig-Crnkovic

2025 | Information

Google Scholar

[51] **"Autonomy and autopoiesis"**

Francisco J. Varela

1981

[52] **"The Autopoiesis of Social Systems"**

Niklas Luhmann

1986

Google Scholar

[53] **"Autopoiesis and Socialization: On Luhmann's Reconceptualization of Communication and Socialization"**

Niklas Luhmann

2000 | The British Journal of Sociology

Google Scholar

[54] **"Communication, Power and Counter-power in the Network Society"**

Manuel Castells

2007 | International Journal of Communication

Google Scholar

[55] **"Toward a Sociology of the Network Society"**

Manuel Castells

2000 | Contemporary Sociology

[56] **"The “Network Society” moves in mysterious ways: 25 years in the reception of a core concept"**

José van Dijck

2025

Google Scholar

[57] **"How AI can be a force for good"**

Taddeo, M., Luciano, F.

2018 | Science

[58] **"The Autopoiesis of Social Systems and its Criticisms"**

Hugo Cadenas

2015 | Constructivist Foundations

Google Scholar

[59] **"Essays in Science and Philosophy"**

Alfred North Whitehead

1948

Google Scholar

[60] **"Autopoiesis and Emergence"**

Leonardo Bich

2006 | Systemics of Emergence: Research and Development

Google Scholar

[61] **"Form, substance and difference"**

Gregory Bateson

1970 | General Semantics Bulletin

[62] **"From data fetishism to quantifying selves: Self-tracking practices and the other values of data"**

Tamar Sharon, Brit Ross Winthereik

2016 | New Media & Society

Google Scholar

[63] **"Symbolic Misery and Aesthetics"**

Bernard Stiegler

2014 | Proceedings of the European Society for Aesthetics

Google Scholar

[64] **"Autopoiesis + extended cognition + nature = can buildings think?"**

Dennis Dollens

2015 | Architectural Theory

Google Scholar

[65] **"Moral Consciousness and Communicative Action"**

Jürgen Habermas

1992 | Philosophical Review

[66] **"Marcel Mauss and the magical agents of our time"**

Skovgaard-Smith, I.; Hirst, A.

2023 | Journal of Classical Sociology

[67] **"Walking in the city"**

Michel de Certeau

1984 | Practices of everyday life

Google Scholar

[68] **"How is one to think of ordinary culture?"**

Michel de Certeau

1997 | Social Text

Google Scholar

[69] **"Michel de Certeau, everyday life and cultural policy studies in education"**

Cameron McCarthy, Greg Dimitriadis, Nadine Dolby

2006 | Journal of Curriculum Studies

Google Scholar

[70] **"Le temps donné aux tableaux"**

Emmanuel Pedler, Jean-Claude Passeron

1991

[71] **"Un exemple de lisibilité dramaturgique. L'organisation para-musicale des opéras italiens créés et diffusés à Milan entre 1840 et 1870"**

Emmanuel Pedler

1988 | Enquête

Google Scholar

[72] **"TEORIA ŻYWEJ KULTURY: ŹRÓDŁA I POWODY JEJ POWSTANIA"**

Barbara Fatyga

2018

Google Scholar

[73] **"Encoding/decoding"**

Stuart Hall

1980 | Culture, Media, Language

[74] **"Cultural Studies: Two Paradigms"**

Stuart Hall

1980 | Media, Culture & Society

[75] **"Emergencja"**

Mateusz Borowski

2008

Google Scholar

[76] **"Deep Play: Notes on the Balinese Cockfight"**

Clifford Geertz

1972

Google Scholar

[77] **"Religion as a Cultural System"**

Clifford Geertz

1973

Google Scholar

[78] **"What Is a State If It Is Not a Sovereign? Reflections on Politics in Complicated Places"**

Clifford Geertz

2004 | Current Anthropology

Google Scholar

[79] **"What is Performance Studies?"**

Richard Schechner

2001

Google Scholar

[80] **"Ritual and Performance"**

Richard Schechner

Google Scholar

[81] **"System and lifeworld"**

Jürgen Habermas

[82] **"Empiricism, Reduction, and Experience"**

Paul Feyerabend

1962

[83] **"Realism, Rationalism and Scientific Method"**

Paul Feyerabend

1981

[84] **"A Behavioral Model of Rational Choice"**

Herbert A. Simon

1955 | The Quarterly Journal of Economics

[85] **"Rational choice and the structure of the environment"**

Herbert A. Simon

1956 | Psychological Review

[86] **"Autopoiesis: a review and a reappraisal"**

Pier Luigi Luisi

2003 | Naturwissenschaften

Google Scholar

Artykuły pokrewne (Google Scholar):

[87] **"Preface"**

Jerzy Hausner, Bob Jessop, A. Owsiak

1993 | International Journal of Political Economy

[88] **"Tipping the balance: autopoiesis and governance"**

Andrew Dunsire, Jerzy Hausner, Stanisław Mazur

2007 | Public Governance

Google Scholar

[89] **"The social embeddedness of the economy and its implications for economic governance"**

Jerzy Hausner

2017

Google Scholar

APA ONE Publishing System

Fundacja Dobre Państwo © 2026

Article ID: ba508022-dbc9-46c9-aee6-6d18a4382ede